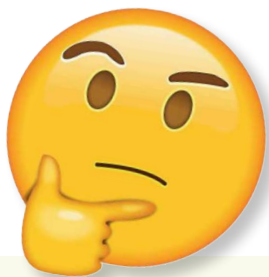

Vreemd...

Vorig voorjaar zocht ik naar Vreemd speenkruid. In Zeeland was de soort tot dan toe één keer vastgesteld. Ik vond hem daar al snel, en ook elders. Hoe langer ik er echter naar keek, hoe meer ik in verwarring raakte. Is er nóg een (onder)soort in Nederland die tot op heden ‘onder de radar’ gebleven is?

Sinds de Floron-nieuwsbrief van mei 2021 weet ik dat naast Gewoon speenkruid (*Ficaria verna*) ook het zeldzame Vreemd speenkruid (*F. ambigua*) in Nederland voorkomt. Ik besloot er op te gaan letten. Hoe onderscheid je ze? De tabel bevat een overzicht van de verschillen.^{1,2,3} Bij de op waarneming.nl (Wnl) gevalideerde waarnemingen van Vreemd speenkruid viel me op dat ze vrijwel allemaal op het bewijs van de kroonbladmaten steunden. Plantenvalidator Niels Eimers bevestigde dat inderdaad die kenmerken onderscheidend zijn. Ik moest dus grote speenkruidbloemen zoeken.

Op zoek

Eind februari verschenen de eerste speenkruidbloemen. Waar in 2008 in Middelburg de enige gevalideerde Zeeuwse vondst van Vreemd speenkruid werd gedaan, had ik geen moeite het terug te vinden. De kroonbladmaten spraken boekdelen en mijn waarneming werd snel goedgekeurd. Daarna vielen mij op meer Middelburgse plekken grote bloemen op, waarvan ik een klein deel op Wnl liet valideren. Hoewel Vreemd speenkruid zeldzaam is, vond ik ze geregeld, in en buiten Zeeland. Ik vermoed dat de meeste floristen helemaal niet weten dat er twee soorten speenkruid in Nederland zijn. Zoals ik tot voor kort. Ik vond afgaan op alleen de kroonbladen echter wat mager, en lette ook op de andere kenmerken, ook later in het voorjaar. Vooral ook omdat enkele zich pas later tonen.

Kenmerk	Gewoon speenkruid	Vreemd speenkruid
breedte kroonbladen	2-5 mm	4-9 mm
lengte kroonbladen	6-15 mm	10-20 mm
overlap kroonbladen	meestal niet	(meestal) wel
stuifmeel	slecht ontwikkeld	goed ontwikkeld
stengels	tamelijk slap	tamelijk stijf, rechtopstaand
vruchtjes	alle of merendeels slecht ontwikkeld	meestal alle goed ontwikkeld
okselknolletjes	wel	geen

'Vreemd' speenkruid in Middelburg.

Observaties

Ik bespreek mijn ervaringen per kenmerk. Mijn 'onderzoekje' was quick and dirty, maar toch ... De observaties vind ik wel het vermelden waard, inclusief mijn gestuntel. Van fouten leer je.

Formaat kroonbladen

Met gemak vond ik Vreemd speenkruid, met kroonbladen van minstens 6 mm breed en rond de 20 mm lang, duidelijk groter dan wat voor Gewoon speenkruid

geldt. De bloemen hebben dan vaak een diameter van 3,5 tot 4 cm. Planten met opvallend kleine bloemen, tot circa 2-2,5 cm, zag ik ook geregeld: Gewoon speenkruid. Ik zag ook intermediaire groottes; die negeerde ik voorlopig maar.

Overlap kroonbladen

Ik vond slechts heel soms Vreemd speenkruid waarbij er overlap van kroonbladen was. Overlap is afhankelijk van de kroonbladbreedte en hoe open de bloem staat. Bo-

'Vreemd' speenkruid met 'dotterbloemallures' in Middelburg.

vendien zag ik dat er veel variatie is in de lengte-breedteverhouding van de kroonbladen, maar steeds

Vreemd speenkruid (l) is een stuk groter dan Gewoon speenkruid.

wel conform de minimumformaten.

Stuifmeel

Ik probeerde de mate van de ontwikkeling van stuifmeel te beoordelen. Ik bekeek de helmknoppen met een loep (20x). Ik kon het niet goed zien. Daarom wreef ik de helmknoppen zachtjes tussen twee vingertoppen en keek hoeveel stuifmeel loskwam. Het geel was steeds duidelijk zichtbaar, ook bij Gewoon speenkruid. Ik zag geen verschil tussen beide soorten. Van Leni Duistermaat begreep ik nadien dat minstens een 50x vergroting nodig is. Slecht ontwikkeld stuifmeel heeft bijvoorbeeld veel verschil in de grootte van de korrels of ze zijn ingeklapt. Betrouwbaarder is echter om de ontwikkeling van het stuifmeel met een kleuring in het lab vast te stellen.

Stengels

Ik begreep het kenmerk 'tame-

lijk stijf, rechtopstaand' voor de stengels van Vreemd speenkruid niet goed en ik 'zag' het in het veld ook niet. Achteraf toegelicht door Hanneke Waller snap ik het beter; bij Gewoon speenkruid bevindt het meeste blad zich op en/of vlak boven de bodem, terwijl bij Vreemd speenkruid de stengel zich meer verheft en de bladeren zich dus ook op (wat) grotere hoogtes bevinden. Hoewel ik er dus afgelopen voorjaar niet op de juiste wijze naar keek, past het toegelichte kenmerk wel bij mijn herinneringen. Het spoort ook met een uit oudere literatuur aangehaalde passage: "een matvormige groeiwijze tegenover een fors postuur bij Vreemd speenkruid".⁴ 'Opstijgend' lijkt mij overigens een passender term voor de stengels, hoewel één van de plekken met Vreemd speenkruid in Middelburg zeer forse exemplaren (met 'dotterbloem-allures') had. Die

waren min of meer stijf en rechtopstaand. Maar dat was een voor mij uitzonderlijke vondst.

Vruchtjes

In de praktijk lukte het mij niet - ook niet met een loep - om onderscheid te zien tussen slecht en goed ontwikkelde vruchtjes, afgezien van het verschil in grootte. Volgens de Heukels' zijn goed ontwikkelde vruchtjes bij Vreemd speenkruid 2,5-3,5 x 1,7-2,2 mm groot.¹ Ik mat de lengte, nadat ik de vruchtjes loswreef. Het beeld was op de vier plekken met Vreemd speenkruid die ik volgde zeer wisselend: hoofdjes met alleen kleine vruchtjes (max. 2 mm lang), allemaal grotere (circa 3 mm), meer kleine dan grote, vice versa en ook exemplaren waarbij enkele of zelfs vele erg groot waren (circa 4-5 mm). Bij Gewoon speenkruid trof ik meestal alleen kleine vruchtjes aan (circa 2 mm), maar soms wel één of enkele erg grote (4-5 mm), naast vele kleine.

Okselknolletjes

Op alle vier plekken met Vreemd speenkruid vond ik na de bloei, net als bij Gewoon speenkruid, okselknolletjes. Saillant vind ik dat Hanneke Waller mij berichtte dat zij een eerder gevalideerd Vreemd speenkruid later in het seizoen nogmaals bezocht. De okselknolletjes vormden toen de reden om de vondst alsnog als Gewoon speenkruid te laten valideren.

Nóg een (onder)soort?

Grote bloemen en wél okselknolletjes, dat past niet bij zowel Gewoon als Vreemd speenkruid. Op welk taxon slaan mijn observaties dán? Veldkamp⁴ geeft een beknopte determinatietabel voor de (onder)soorten. Er is er maar één met grote bloemen én

okselknolletjes: *Ficaria verna* subsp. *ficariiformis*. Het komt voor rond de Middellandse Zee en in Portugal. Saillant vind ik dat Veldkamp voor dit taxon aangeeft dat de vruchtjes 2 tot 5 mm lang kunnen zijn. Zoals ik al aangaf ben ik geregeld grote vruchtjes van 4-5 mm lengte tegengekomen. Zulke grote passen bij *Ficaria verna* subsp. *ficariiformis*. Maar bij Gewoon speenkruid zag ik een enkele keer dus ook zulke grote vruchtjes ... Ook al is er een derde taxon in het spel, er blijven wel wat verwarrende observaties over.

Vervolg

Leni Duistermaat liet mij op grond van mijn observaties weten dat het haar niet zou verbazen als er inmiddels een derde speenkruidtaxon in Nederland is. Er zijn daar nu morfologische aanwijzingen voor, maar voor meer zekerheid is veel degelijker, systematisch onderzoek nodig. Bepaling van het genoomgewicht (de hoeveelheid DNA per celkern) is daarbij ook van belang. Zonneveld toonde namelijk aan dat de Europese speenkruiden op grond daarvan van elkaar te onderscheiden zijn.⁵ Voor Leni Duistermaat is er voldoende aanleiding om te proberen al vanaf begin dit voorjaar een student een onderzoeksstage naar de speenkruiden te laten starten. Wat zal daaruit volgen? Misschien vallen mijn (verwarrende) observaties op hun plaats.

Hopelijk laat dit artikel veel meer floristen beseffen dat er meer dan alleen Gewoon speenkruid is én dat het opmeten van alleen de kroonbladmaten mogelijk niet voldoende is om Vreemd speenkruid met zekerheid te benoemen. Mijn oproep is om bij vondsten van 'vreemde' speenkruiden met grote bloemen zo mogelijk óók

aan het eind van/kort na de bloei observaties aan de vruchtjes en aanwezigheid van knolletjes in de bladsteeloksels aan de waarnemingen toe te voegen. Tezamen met de resultaten van het systematische onderzoek is dat van belang om de status en verspreiding van de speenkruidtaxa uiteindelijk beter in beeld te krijgen.

Ik dank Hanneke Waller en Leni Duistermaat hartelijk voor de waardevolle informatie, het meedenken en commentaar op eerdere versies van dit artikel.

Tekst en foto's: Ed Stikvoort

Dit artikel is een ingekorte versie van het origineel dat in het orgaan van het Zeeuwse Floron-district is verschenen.⁶

Opmerkingen

Voor Gewoon en Vreemd speenkruid zijn de wetenschappelijke namen conform Duistermaat gehanteerd.¹ Voor het andere taxon conform Veldkamp.⁴

Bronnen

1. Duistermaat H. 2020. Heukels' Flora van Nederland, 24e druk. Noordhoff Uitgevers, Groningen/ Utrecht, Nederland.
2. Stace C.A. 2019. New Flora of the British Isles, reprinted 4th edition with corrections. C&M Floristics, Middlewood Green, Suffolk, Verenigd Koninkrijk.
3. Waller H. (update mei) 2021. Determinatiehulp Gewoon speenkruid vs. Vreemd speenkruid. [Verspreidingsatlas.nl/determinatie/ehbd/view.aspx?id=47](https://verspreidingsatlas.nl/determinatie/ehbd/view.aspx?id=47).
4. Veldkamp J.-F. 2015. De nomenclatuur van Speenkruiden (*Ficaria verna* Huds. s.l., *Ranunculaceae*). *Gorteria* 37 (2014-2015): 84-116.
5. Zonneveld B. 2015. De verschillende genoomgewichten van Europese *Ficaria* Huds. (*Ranunculaceae*) duiden op acht soorten. *Gorteria* 37 (2014-2015): 118-139.
6. Stikvoort E. 2023. Vreemd ... Het Blad 88: 8-12. Te downloaden op floron.nl/districten/17.